

Anna Hernacka-Janikowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0003-2393-8950

annahernacka@interia.pl

Zmiany prawa karnego materialnego jako następstwa poważnych przestępstw eksponowanych w mediach. Racjonalizm ustawodawcy czy populizm penalny?

Wstęp

Współcześnie media są jednym z podstawowych kanałów pozyskiwania wiedzy i informacji na temat otaczającej nas rzeczywistości. Kształtują poniekąd nasze postawy społeczne, sposób myślenia i interpretowania zjawisk. Zgodnie z raportem Centrum Badania Opinii Społecznej Polacy czerpią informacje na temat wydarzeń krajowych i zagranicznych głównie z telewizji (49% odpowiedzi), następnie z Internetu (37%), radia (6%), od innych osób (3%). Nie dziwi więc fakt, że media coraz śmielej prezentują różnorodne treści i kreują przekazy, które mają na celu przyciągnięcie szerokiego grona odbiorców.

Często bywa również i tak, że przekaz medialny nie jest rzetelny, a rola mediów w tym zakresie odbiega od ich pierwotnej funkcji – informacyjnej. Celem zatem staje się zgromadzenie jak największej liczby odbiorców. Tym zabiegom służą konkretne techniki wykorzystywane w mediach. Pierwsza z nich to natychmiastowość przekazu informacji. Druga to zaakcentowanie dramaturgii wydarzeń. Kolejna technika ma na celu spersonalizowanie informacji (czyli do kogo ona się odnosi). Zwraca się również uwagę na prostotę przekazu oraz na uwiarygodnieniu zdarzeń przez autorytety i głosy eksperckie. Efektem takich działań jest prezentowanie często scen o wysokim poziomie dramatyzacji i sensacji. Zdarzenia te odbijają się szerokim echem w kraju, co często zmusza decydentów politycznych do ustosunkowania się i zabrania głosu w danej sprawie. Jest to również jeden z zabiegów stosowany przez media, aby uwypuklać zdarzenia negatywne, dramatyczne i sensacyjne.

Bardzo często w mediach przedstawiane są różnorodne czyny przestępcze, które wzbudzają silne emocje w odbiorcach prezentowanych treści. Dziennikarze informują o dokonanych przestępstwach lub o toczących się postępowaniach i kolejnych wyrokach. Często również i ten obraz bywa zniekształcony i mało rzetelny.

Na potrzeby niniejszego artykułu należy poczynić wykładnię poszczególnych terminów. Przestępczość identyfikowana jest jako specyficzne zjawisko zachodzące w przestrzeni społecznej. Jest to zjawisko wielowymiarowe, wieloaspektowe, w które uwikłane są jednostki i/lub grupy społeczne, systemy tworzone przez społeczeństwo oraz szeroko pojmowane struktury społeczne. Ta wyjątkowa i inspirująca sieć relacji pomiędzy strukturami społecznymi przyczynia się do kreowania nowych relacji i działań, które nie zawsze niosą ze sobą pozytywne skutki. Przestępstwo z kolei to przykład czynu zabronionego, a więc negatywnego przejawu zachowania jednostki i/lub jednostek. Ostatnim elementem jest przestępca będący podmiotem aktywnym w działalności przestępczej, a więc sprawcą czynu zabronionego. Do powyższego zestawienia należałoby również włączyć dodatkowy podmiot, którym jest ofiara przestępstwa, a także instrumentarium prawnomaterialne i instytucjonalne, jakim dysponuje państwo w przeciwdziałaniu negatywnym zjawiskom sfery publicznej, w tym w szczególności przestępstw.

Niezwykle istotnym mechanizmem, mającym niebagatelny wpływ na poziom dokonywanych czynów zabronionych, jest polityka kryminalna interpretowana jako zbiór procedur zwalczających i zapobiegających przestępczości. Za Stanisławem Pikulskim można uznać, że polityka kryminalna jest „(...) zespołem działań państwa ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości oraz innych ujemnych zjawisk społecznych przy użyciu środków prawnych, a także inicjowanie różnych działań o charakterze ekonomicznym, pedagogicznym i socjologicznym w celu stworzenia sytuacji w państwie, w której występowanie zjawisk społecznych sprzyjających powstawaniu zjawisk przestępczości byłoby poważnie utrudnione i ograniczone”. Na potrzeby niniejszego artykułu za politykę kryminalną przyjmuje się rodzaj polityki zwalczania i zapobiegania przestępczości, która swoim zasięgiem obejmuje procesy prawodawcze w obszarze karnoprawnym, aspekty dotyczące ścigania przestępstw oraz politykę wymierzania i wykonywania kar.

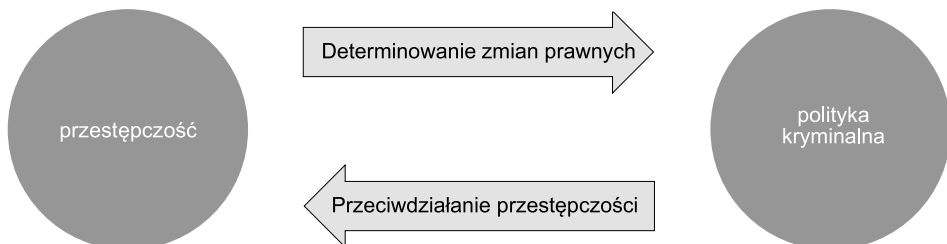
W ramach szeroko rozumianej polityki kryminalnej wyróżnia się szczególne obszary poznawcze, tj. profilaktykę kryminalistyczną, profilaktykę kryminologiczną realizowaną względem jednostek, grup społecznych i całego społeczeństwa, politykę karną oraz profilaktykę penitencjarną. Profilaktyka kryminalistyczna ujmuje zbiór działań sektora państwowego oraz prywatnego celem uniemożliwienia dokonania przestępstwa. Profilaktyka kryminologiczna, odnosząc się w swojej istocie do metodologii nauk pedagogicznych i psychologicznych, ukierunkowana jest na wskazanie pozytywnych i pożądaných

postaw społecznych. Ponadto swoim zasięgiem może odnosić się do trzech wymienionych obszarów. Z kolei polityka karna ma na celu właściwe dostosowanie kary do sprawcy przestępstwa, a profilaktyka penitencjarna związana jest z aspektem wykonywania kar, jak również resocjalizacją skazanego.

Determinizm działań

W kontekście niniejszego artykułu warta uwagi jest refleksja na temat determinizmu pewnych działań obserwowalnych w państwie, szczególnie gdy w relacji „czyn przestępczy” a „reakcja państwa”. W dalszej części tekstu odnaleźć można przykłady odwołujące się do pewnego deterministycznego ujęcia ukierunkowanego na reakcje państwa w postaci np. propozycji wdrożenia zmian prawnych, które to poprzedzone były nieraz doniosłymi medialnie zdarzeniami.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że relacja ta nie ma charakteru jednokierunkowego, a odbywa się dwubiegunowo. Z jednej strony przestępca oddziałuje na środowisko zewnętrzne w taki sposób, że państwo zmuszone jest wypracować efektywne instrumenty prawnoinstytucjonalne, mające na celu przeciwdziałanie negatywnym zachowaniom społecznym. Z kolei rozwiązania prawne i instytucjonalne, którymi dysponuje państwo, przyczyniają się do podejmowania nowych form działań przestępczych, dotychczas być może nieznanych, a zatem do podjęcia innowacyjnych działań ze strony podmiotu sprawczego. Ta aktywistyczna perspektywa w pewien sposób odzwierciedla zmiany zachodzące w rzeczywistości społecznej za sprawą zaprezentowania relacyjności obu tych sfer.

Schemat 1. Relacyjność zjawiska przestępczości i polityki kryminalnej

Źródło: opracowanie własne.

Oczywiście nie można absolutyzować sprawczości pojedynczej jednostki do dokonywania zmian legislacyjnych. Nie jest bowiem tak, że zawsze jeden i jedyny podmiot (tu: przestępca) będzie miał realny wpływ na tak daleko idące zmiany rzeczywistości społecznej w postaci modyfikacji przepisów prawnych. Niemniej jednak zdarza się tak, że silnie eksponowane medialnie zda-

rzenia, choć incydentalne, znajdują swoje odzwierciedlenie na płaszczyźnie działań prawnomaterialnych i instytucjonalnych. Ponadto nierzadko stanowią przedmiot dyskusji politycznej.

Należałoby ten aspekt rozpatrywać w kategoriach złożoności fenomenu przestępczości, jako zjawiska kumulatywnego. Dopiero taka holistyczna optyka będzie mogła w pełni być poddana wyjaśnieniom, w jaki sposób i za sprawą czego i/lub kogo dochodzi do zmian prawnych, zmian polityki kryminalnej w określonej kategorii przestępczości.

W celu zobrazowania powyższej sytuacji należy posłużyć się przykładem, który oddałby istotę rzeczzonej problematyki. Niewątpliwie jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się obszarów przestępczości jest przestępczość gospodarcza, która nierzadko przybiera również formę zorganizowaną. Ta tendencja widoczna jest wyraźnie m.in. w statystykach sporządzanych przez Centralne Biuro Śledcze Policji¹. Dodatkowym czynnikiem intensyfikującym to negatywne zjawisko była pandemia koronawirusa². Choć zjawisko przestępczości gospodarczej nie jest zjawiskiem nowym, jednak dopiero w 2017 r. wprowadzono do polskiego systemu karnego mechanizm mający na celu efektywne przeciwdziałanie tego rodzaju przestępczości. Tym mechanizmem była konfiskata rozszerzona, którą najogólniej można zdefiniować jako środek związany z przypadkiem korzyści majątkowej pochodzącej z przestępstwa. Zmiana przepisów Kodeksu karnego oraz innych ustaw stanowiła niewątpliwie reakcję na nieustannie rosnące zjawisko przestępczości gospodarczej o charakterze zorganizowanym³. Jak wynika również z uzasadnień, „niewątpliwie też w interesie społecznym leży, aby odpowiedzialność sprawców określonego rodzaju bardzo groźnych przestępstw nie ograniczała się do odbycia kary, ale aby nie mogli oni również korzystać z majątku zdobytego w drodze przestępczej, a tym samym aby pozbawieni byli podstaw finansowych do kontynuowania często jeszcze bardziej brutalnej działalności przestępczej”⁴.

Wobec powyższego można uznać, że intensyfikacja działalności zorganizowanych grup przestępczych o charakterze gospodarczym przyczyniła się do wypracowania nowych mechanizmów służących przeciwdziałaniu tego negatywnego zjawiska. W tym przypadku za przykład może służyć nowelizacja

¹ Centralne Biuro Śledcze Policji, *Raporty z działalności*, <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (data dostępu: 16.01.2022).

² *Niepokojące statystyki: rośnie przestępczość gospodarcza*, <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1496882,niepokojace-statystyki-rosnie-przestepczosc-gospodarcza.html> (data dostępu: 16.01.2022).

³ A.M. Hernacka-Janikowska, *Przestępczość zorganizowana a państwo. Wzajemne relacje i uwarunkowania*, Bydgoszcz 2021, s. 273.

⁴ Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks karny skarbowy, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy Prawo prasowe, druk sejmowy nr 640, Sejm VI kadencji, 23 posiedzenie, 1 dzień, Warszawa 2008.

Kodeksu karnego, uwzględniająca modyfikację przepisu dotyczącego przepadku mienia pochodzącego z przestępstwa. Zatem sprawca przestępstwa (np. grupa lub grupy przestępcze) oddziałuje w taki sposób na zastany porządek prawno-społeczny, że wpływa pośrednio na decyzje legislacyjne. Oddziaływanie to odnosi się w szczególności do naruszania aktualnego porządku prawnego poprzez dokonywanie przestępstw wykorzystujących nowe techniki, metody oraz narzędzia.

Między strategią punitywną a liberalną

Tak zarysowana relacyjność nie poddaje wartościowaniu efektywności podjętych środków karnych wobec poszczególnych zjawisk. Analizując kwestie efektywności walki z przestępczością, dostrzegalna jest dychotomia w postaci dwóch głównych kierunków działań: punitywności i liberalizmu. Oba działania w sposób odmienny traktują o sposobach walki z przestępczością. W optyce kryminologicznej „(...) strategia punitywna znajduje oparcie w paradygmacie klasycznym, a następnie neoklasycznym, zakładającym indeterministyczną koncepcję człowieka i sprawcy przestępstwa (wszyscy jesteście potencjalnymi przestępcami), co prowadzi wprost do absolutnej koncepcji kary, natomiast koncepcja liberalna – w paradygmacie pozytywistycznym, zakładającym deterministyczną koncepcję człowieka i sprawcy przestępstwa, co prowadzi do koncentracji na osobie sprawcy przestępstwa jako podstawowym przedmiocie badań (pytanie lombrozjańskie: dlaczego jedni ludzie popełniają przestępstwa, a inni nie?)”⁵.

Punitywność zatem można zdefiniować jako „rezultat tendencji do posługiwania się instrumentami przewidzianymi w normach prawa karnego do ograniczania zasięgu zjawisk ocenianych jako społecznie niepożądane albo do uciekania się przy zwalczaniu przestępczości do środków bardziej surowych, o większym ładunku dolegliwości, szerzej ingerujących w swobody obywateli”⁶.

W ostatnich latach zauważalna stała się narracja polityczna i społeczna, dotycząca wdrażania coraz to surowszych kar względem poszczególnych kategorii przestępstw. Efektem tych działań są zmiany dotyczące ponoszenia odpowiedzialności prawnej za przestępstwa środowiskowe, gospodarcze, skarbowe, seksualne i inne. Ta punitywna perspektywa uwikłana jest w medialny obraz narracji dotyczący przestępstw, w których udział biorą zarówno środo-

⁵ Cyt. za: W. Jaroń, *Polityka karna – strategia punitywna czy liberalna*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2012, nr 15, s. 51, [w:] J. Błachut, A. Gabrele, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 40.

⁶ Cyt. za: K. Doroszevska, *Punitywność a populizm penalny – rola emocji w procesie legislacyjnym*, „Eryda” 2016, nr 2, s. 187, [w:] J. Jasiński, *Punitywność systemów karnych. Rozważania nad zakresem, formami i intensywnością penalizacji*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35, s. 35.

wiska polityczne oraz społeczeństwo. Nierzadko jednak szala opinii determinujących zmiany legislacyjne i podjęcie ogólnospołecznej dyskusji w temacie polityki kryminalnej i karnej leży po stronie społeczeństwa, które domaga się surowych kar.

Ostatnim przykładem jest nowelizacja przepisów Kodeksu karnego odnoszącego się do zjawiska bójki i pobicia. Zmiany, które weszły w życie 1 października 2023 r., wskazują na zwiększenie wymiaru kary, np. jeśli następstwem czynu zabronionego jest śmierć człowieka – wówczas sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 lat do 15⁷. Interesującym w tym zakresie jest natomiast fakt, że według statystyk Policji, liczba przestępstw tego rodzaju nie podlega znaczącej intensyfikacji, a wręcz przeciwnie – dostrzegalna jest tendencja malejąca. Dla przykładu, biorąc pod uwagę ostatnich 10 lat, to w 2013 r. liczba przestępstw stwierdzonych z tego tytułu wynosiła 8783, podczas gdy w roku 2021 było ich już 2450. Zatem może się wydawać, że niezasadne jest zwiększanie wymiaru odpowiedzialności karnej w przedmiocie zjawiska, którego statystyka ma charakter malejący.

Pewnym usprawiedliwieniem tego stanu rzeczy jest natomiast fakt, że analizowane zjawisko na przestrzeni ostatnich lat ma coraz to bardziej brutalny charakter. Niekiedy dochodzi do tragicznych skutków tych zdarzeń, tj. śmierci ofiary. W ostatnim czasie przedstawiano wiele doniesień medialnych o pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, jak m.in. zdarzenie z Zamościa, gdzie doszło do śmiertelnego pobicia 16-latka⁸.

Populizm penalny i media

Warto również zwrócić uwagę, że nie tylko zjawisko przestępczości i podmiot przestępcy/przestępców jest czynnikiem determinującym zmiany prawne i polityczne. Dodatkowy ważny elementem poznawczy stanowi również populizm penalny. Jest to zjawisko, które należy bardziej upatrywać na płaszczyźnie nauk politycznych niż prawnych. Niemniej jednak, aby w pełni oddać istotę populizmu penalnego, konieczne jest zaprezentowanie kilku perspektyw, w tym również optyki prawnej. Istnieje wiele koncepcji odnoszących się do poruszanej problematyki. Z jednej strony populizm penalny jest identyfikowany „z politycznym oportunizmem, polegającym na zdobywaniu przychylności elektoratu poprzez zaostrzanie kar, ze względu na świadomość popularności

⁷ W rozwiązaniach prawnokarnych do 1 października 2023 r. była to kara od roku do lat 10. Zob. art. 158 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2023 r., poz. 289 ze zm.).

⁸ Państwowa Agencja Prasowa, *Śmiertelne pobicie w Zamościu. Sąd przedłużył areszt wobec podejrzanego o zabójstwo 16-letniego Eryka*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1576322%2Csmiertelne-pobicie-w-zamosciu-sad-przedluzyl-areszt-wobec-podejrzanego-o> (data dostępu: 4.06.2023).

represyjnej polityki karnej wśród obywateli”⁹. Z drugiej strony polega na „dążeniu do wprowadzania określonych rozwiązań z zakresu polityki karnej raczej dla zyskania głosów niż obniżania wskaźników przestępczości czy propagowania idei sprawiedliwości”¹⁰. W istocie populizm penalny polega na „stnowieniu restrykcyjnego, a jednocześnie pozbawionego merytorycznych podstaw prawa w celu zdobycia poparcia politycznego, którego podstawą jest faktyczny lub sztucznie wytworzony społeczny lęk przed przestępczością (lub jej konkretnym rodzajem), wywoływany – jak się przyjmuje – przy pomocy instytucji medialnych za pośrednictwem ich przekazu”¹¹.

Istotne jest, aby zwrócić również uwagę na nieodłączny element towarzyszący przytoczonemu zjawisku. Bez wątpienia tym elementem są media, które stanowią łącznik między społeczeństwem a politykami i ustawodawcą.

Najbardziej charakterystycznym przejawem populizmu penalnego jest przedkładanie nowych projektów legislacyjnych, w których z jednej strony postuluje się o zwiększenie kar dla przestępców określonej kategorii, a więc nawiązuje się do represyjności prawa karnego w tym przedmiocie, z drugiej zaś strony proponuje się poszerzenie katalogu przestępstw o nowe typy zachowań antyspołecznych¹².

Choć efekt tych zabiegów nie zawsze przynosił skutek w postaci wdrożenia postulowanych zmian, to jednak przestępcy i kategorie przestępstw będące wówczas przedmiotem populistyczno-penalnej narracji stały się areną zwiększonej aktywności polityków, co nierzadko prowadziło do zmiany konfiguracji struktury społecznej w postaci zwiększonej przewagi politycznej, np. poprzez osiągnięcie przewagi wyborczej¹³.

Mocą sprawczą modyfikacji rzeczywistości prawno-politycznej w ramach dyskursu penalnego populizmu stały się m.in. podmioty, które dopuszczały się czynów chuligańskich. W związku z tym wprowadzono sądy 24-godzinne, które ostatecznie okazały się nieefektywne i które przywołuje się w kontekście istoty „polskiej wersji populizmu penalnego”¹⁴. Ponadto wraz ze wzrastającymi doniesieniami medialnymi o nowych przypadkach pedofilii utworzono rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym działający na platformie Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁵. Rejestr składa się z 3 baz danych: z ograniczonym dostępem, dostępem publicznym oraz z rejestrem, wobec którego Państwowa Komisja do

⁹ M. Szafrńska, *Populizm penalny a media*, Kraków 2015, s. 24.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ E. Kamińska, *Przekaz mediów a populizm penalny i jego znaczenie społeczne (na przykładzie sprawy „polskiego” Fritzla)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2014, t. 57, nr 1, s. 58.

¹² P. Chlebowicz, *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 502.

¹³ A.M. Hernacka-Janikowska, op. cit., s. 312.

¹⁴ P. Chlebowicz, op. cit., s. 502.

¹⁵ *Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym*, <https://rps.ms.gov.pl/pl-PL/Public#/home> (data dostępu: 15.11.2024).

spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15 wydała postanowienie o dokonaniu wpisu¹⁶. W zakresie dostępu publicznego można uzyskać informacje na temat imienia, nazwiska, daty urodzenia, miejsca urodzenia, które opatrzone są fotografią sprawcy czynu zabronionego. Zdaniem Patryka Jakiego, „kończy się raj dla pedofilów”¹⁷. Mimo że w trakcie procedowanego projektu było wiele głosów (w tym eksperckich) podających w wątpliwość idee rzeczonoego rejestru, to jednak został on wdrożony w życie. Jak zauważa Michalina Szafrąńska, „choć zasięgnięto opinii ekspertów i praktyków wymiaru sprawiedliwości, a także reprezentantów organizacji pozarządowych, ich sugestie zostały w zasadniczej mierze zignorowane, względnie zinterpretowane tak, by dostarczały usprawiedliwienia dla kontrowersyjnych poczynań wnioskodawców”¹⁸. Wobec wzrostu przestępczości o charakterze pedofilskim, za zasadne uznano wdrożenie rzeczonoego mechanizmu przeciwdziałającego temu zjawisku. Zabieg ten był również poddany w ramach populistyczno-penalnej narracji, w których nierzadko głos zabierało społeczeństwo.

Podobny charakter populizmu penalnego miał miejsce w 2014 r., kiedy doszło do tragicznego wypadku drogowego w Kamieniu Pomorskim, w którym zginęło 6 osób, a sprawcą wypadku był pijany kierowca. Kolejnego dnia partie polityczne głosiły hasła typu „Zero tolerancji dla pijanych bydlaków”¹⁹. Mariusza Błaszczaka twierdził wówczas, że „prawo należy zmieniać, aby było ostre, restrykcyjne wobec bandytów, którzy dopuszczają się czynów prowadzących do ludzkich tragedii”²⁰.

Najbardziej aktualnym dyskursem na temat populizmu penalnego i rozważań dotyczących wdrożenia bardziej restrykcyjnych środków karnych, jest ten odnoszący się do tragicznych zdarzeń z Częstochowy, gdzie został skatowany 8-letni Kamil²¹. W efekcie tego w przestrzeni publicznej funkcjonowały niezwykle wyraziste komunikaty, m.in. wypowiedź ówczesnego premiera Mateusza Morawieckiego: „Dla przestępstw ze szczególnym okrucieństwem,

¹⁶ Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. z 2022 r., poz. 1700, 1933).

¹⁷ „Kończy się raj dla pedofilów”. Powstanie rejestr sprawców przestępstw, <https://www.tvp.info/24687125/konczy-sie-raj-dla-pedofilow-powstanie-rejestr-sprawcow-przestepstw> (data dostępu: 28.11.2024).

¹⁸ M. Szafrąńska, „Kończy się raj dla pedofilów!”: populizm penalny na przykładzie ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, [w:] J. Widacki (red.), *Populizm penalny*, Kraków 2017, s. 76–77.

¹⁹ A. Nyzio, *Populizm penalny w Polsce w latach 2007–2015 z perspektywy socjotechniki władzy*, „Politeja” 2022, nr 1(76), s. 374.

²⁰ „Zero tolerancji dla pijanych bydlaków”. Partie polityczne chcą zmian w prawie. Każda po swojemu, <https://tvn24.pl/polska/zero-tolerancji-dla-pijanych-bydlakow-partie-chca-zmian-w-prawie-kazda-po-swojemu-ra383970-3346266> (data dostępu: 28.11.2024).

²¹ Prokuratura ujawnia: 8-letni Kamil został skatowany, bo zrzucił telefon ojczyima, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art38453741-prokuratura-ujawnia-8-letni-kamil-zostal-skatowany-bo-zrzucil-telefon-ojczyima> (data dostępu: 4.06.2023).

z taką premedytacją wobec tak niewinnych ofiar, jestem zwolennikiem przywrócenia kary śmierci”²². Ponadto Minister Sprawiedliwości zapowiedział jednocześnie zaostrzenie kar w przedmiocie przestępstw przeciwko małoletnim²³. W efekcie rozbudowanej narracji politycznej wprowadzono tzw. ustawę Kamilka, czyli szereg przepisów prawnych odnoszących się do ochrony osób małoletnich przed przemocą oraz przestępczością na tle seksualnym²⁴. W odwołaniu do powyższej sprawy należy głębiej zastanowić się nad problemami systemowymi oraz instytucjonalnymi, niż jedynie kreować dyskurs dotyczący zaostrzania kar za poszczególne przestępstwa. Słusznie zatem uznać można, że rozwiązania prawne w tym zakresie zostały zrealizowane i są konsekwentnie nowelizowane.

Innym przykładem może być również wypadek drogowy na Trasie Łazienkowskiej w Warszawie. W prawidłowo poruszający się samochód, w którym znajdowała się 4-osobowa rodzina, wjechał rozpędzony kierowca innego pojazdu. W wyniku tych zdarzeń śmierć poniosła jedna osoba, a sprawca wypadku, Łukasz Ż., uciekł z miejsca zdarzenia. Do podobnych zdarzeń doszło również w 2023 r. na autostradzie A1, gdzie w wyniku tragicznego wypadku drogowego zginęła trzyosobowa rodzina.

Wypadek z Warszawy był szeroko komentowany w mediach, w efekcie czego na platformie X Ministerstwa Sprawiedliwości ukazał się komunikat o następującej treści: „W ramach prac analizie poddane zostaną m.in. pojawiające się w przestrzeni publicznej postulaty zmian przepisów, takie jak wprowadzenie do katalogu przestępstw zabójstwa drogowego, stworzenie systemu identyfikacji na drogach osób z orzeczonymi zakazami prowadzenia pojazdów, czy też przepadek pojazdu kierowanego przez osobę posiadającą zakaz jego prowadzenia. Przedmiotem szczególnie wnikliwej analizy będą także okoliczności wypadku z udziałem zatrzymanego wczoraj Łukasza Ż., w tym skuteczność orzekanych wobec niego zakazów prowadzenia pojazdu”²⁵. Wówczas Minister Sprawiedliwości zapowiedział, że będzie rozważał nowelizację przepisów mającą na celu wdrożenie kategorii „zabójstwa drogowego”²⁶.

I choć można było napotkać głosy argumentujące słuszność niniejszych mechanizmów i propozycji zmian prawnych, to jednak znalazły się również

²² M. Gałczyńska, *Premier za przywróceniem kary śmierci. Adwokat: to słowa bezkrytyczne, typowy populizm penalny*, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/premier-za-przywroceniem-kary-smierci-adwokat-wskazuje-na-glowne-zagrozenie/q5pc8vw> (data dostępu: 4.06.2023).

²³ D. Stanicka, *Bajdurzenie o karze śmierci i Funduszu Sprawiedliwości nie ochroni dzieci przed przemocą*, <https://oko.press/bajdurzenie-o-karze-smierci-nie-ochroni-dzieci> (data dostępu: 4.06.2023).

²⁴ *Ustawa Kamilka – standardy ochrony małoletnich*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ustawa-kamilka-standardy-ochrony-maloletnich> (data dostępu: 25.11.2024).

²⁵ M. Jałoszewski, *Bodnar zapowiada zaostrzenie kar dla bandytów i piratów drogowych. Będzie zabójstwo drogowe?*, <https://oko.press/bodnar-zapowiada-zaostrzenie-kar-dla-bandytow-i-piradow-drogowych-bedzie-zabojstwo-drogowe> (data dostępu: 25.11.2024).

²⁶ Ibidem.

i te, które w których wybrzmiewają wątpliwości dotyczące słuszność i efektywność tych rozwiązań. Komentatorzy zdarzeń podnoszą również argumentację związaną z tym, że proponowane zmiany prawne są przykładem jedynie populizmu penalnego, zaznaczając jednocześnie, iż modyfikacja przepisów nie zmniejszy liczby wypadków drogowych²⁷.

Przykładów populizmu penalnego można mnożyć niezależnie od charakteru władzy politycznej czy partii. Jest to element rzeczywistości społecznej, szczególnie prawnej i politycznej, w której dostrzec można odwołania do pozycji zmian prawnych wobec powszechnie funkcjonujących przekonań i oczekiwań społecznych, zwłaszcza oscylujących wokół zagadnień prawa karnego i polityki kryminalnej. Jest to pewien rodzaj triady w postaci społeczeństwo – polityka – media, w której to właśnie te ostatnie odgrywają równie kluczową rolę za sprawą mechanizmu przekazu informacji.

Zakres kryminalizacji a polityka kryminalna

Janina Błachut słusznie zwraca uwagę, iż „specyfika polityki kryminalnej polega na tym, że jej konstruktorzy są zarazem współkonstruktorami zjawiska, które chcą zredukować. Ich działania nie tylko są reakcją zewnętrzną na zjawisko (być) obiektywnie istniejące w rzeczywistości społecznej, lecz także przyczyniają się w pewnym zakresie do jego powstawania”²⁸. To, z jaką reakcją karną będziemy mieli do czynienia wobec osoby, która podjęła się jakiegoś negatywnego społecznie działania, jest kwestią wtórną wobec tego, jakie zachowania jednostki będą społecznie normowane i interpretowane jako czyny zabronione, a jakie dozwolone. Równie istotne względem powyższego będzie określenie, które zachowania i czyny spośród katalogu już ustalonych norm społecznych, będą wypełniały znamiona czynu prawnie zabronionego. Należy však wskazać, że nie każde zachowanie niezgodne z ogólnie i obiektywnie przyjętymi normami społecznymi jest czynem prawnie sankcjonowanym. „Zachowania jednostek sprzeczne z innymi normami społecznymi mogą być kwalifikowane jako niemoralne, nieetyczne, szkodliwe czy niebezpieczne (dla jednostek, grup, całego społeczeństwa), ale nie jako przestępne”²⁹.

Wobec powyższego nie będzie tak silnie dostrzegalny związek przyczynowo-skutkowy na linii sprawczość przestępców i zmiany polityki kryminalnej, jeśli poszczególne, nawet negatywne, zachowania jednostek nie będą prawnie

²⁷ J. Ojczyk, *To nie prawo jest winne. Zabójstwo drogowe nie zmniejszy liczby tragicznych wypadków*, <https://businessinsider.com.pl/prawo/zabojstwo-drogowe-nie-zmniejszy-liczby-tragicznych-wypadkow-winnny-jest-system/9nb1w6z> (data dostępu: 25.11.2024).

²⁸ J. Błachut, *Kryminologia a polityka kryminalna*, [w:] W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski (red.), *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa profesor Ireny Rzeplińskiej*, Warszawa 2019, s. 64.

²⁹ Ibidem.

sankcjonowane. Oznacza to, zgodnie z wcześniejszym stanowiskiem, że co prawda w strukturze społecznej dojdzie do reakcji w postaci piętnowania i niwelowania negatywnych przejawów zachowań, które nie stanowią czynów przestępnych, jednak nie będzie dostrzegalna modyfikacja polityki kryminalnej w tym zakresie. Oczywiście, pewne sytuacje oraz społeczna narracja domagają się wdrożenia odpowiednich zmian prawnych, proponując nowe rozwiązania, tak jest w przypadku tzw. przestępstw z nienawiści i dyskryminacji poszczególnych grup społecznych. Zgodnie z Kodeksem karnym podstawą prawną dyskryminacji jest jego art. 119, który stanowi, że „kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”³⁰. Jak widać, ustawodawca przewidział katalog zamknięty osób, które podlegają prawnej ochronie. Współcześnie jednak istnieją grupy społeczne, które są narażone na dyskryminację. Są to m.in. osoby nieheteronormatywne czy osoby niepełnosprawne. Dlatego też środowiska lewicowe postulują o zmiany w przepisach prawnych, które dotyczyłyby poszerzenia przez ustawodawcę katalogu osób pozostających pod ochroną prawną z tytułu art. 119 Kodeksu karnego, bowiem „definicja ustawowa jest niewystarczająca, ponieważ nie uwzględnia się nowych doświadczeń i zmiany wrażliwości wobec działań związanych z mową nienawiści (...)”³¹. Dochodzi bowiem do częstych ataków, tak werbalnych i niewerbalnych, wobec tychże grupy, które wypełniają znamiona przestępstwa dyskryminacji.

Wyzwania efektywności polityki kryminalnej

Wobec poczynionych wcześniej uwag należy zastanowić się również nad efektywnością polityki kryminalnej wobec redukcji negatywnych zachowań jednostek. W tym zakresie aspekt polityczności jest determinantem dla już zastanej lub kreowanej polityki kryminalnej państwa. W pierwszej kolejności trzeba zaakcentować odmienności występujące w polityce różnych państw. Choć jest to swoisty truizm, to warto podkreślić, że państwa odmiennie podchodzą do zjawiska przestępczości i karania sprawców przestępstw. Obraz polityki kryminalnej jest niezwykle zróżnicowany, nawet między państwami ze sobą sąsiadującymi. Mimo że literatura przedmiotu fragmentarycznie i w pewien homogeniczny sposób ustosunkowała się w swoich analizach polityczno-kryminalnych, dokonując wartościowania polityki kryminalnej na roz-

³⁰ Art. 119 Kodeksu karnego.

³¹ A. Hernacka-Janikowska, *Przestępstwa z nienawiści. Aspekty prawnokarne i politologiczne*, [w:] M. Mrówczyński, T. Knepek (red.), *Prawo publiczne wobec aktualnych problemów społecznych i gospodarczych*, Bydgoszcz 2020, s. 122.

wiązania „europejskie”, „skandynawskie”, „amerykańskie” itp., to systemy te są niezwykle zróżnicowane i determinowane czynnikami prawnymi, politycznymi, ekonomicznymi, historycznymi czy kulturowymi. Różnice te są zauważalne nie tylko na gruncie państw sąsiadujących ze sobą np. Polski oraz Niemiec, ale na gruncie wewnątrzpaństwowym, jak np. Stany Zjednoczone, gdzie poszczególne stany dysponują odmiennymi systemami³².

Innym argumentem będącym jednocześnie wyzwaniem dla efektywnego przeciwdziałania przestępczości jest obszar instytucjonalny. Istnieje bowiem wiele organów, służb i instytucji, które za przedmiot swojej działalności podejmują określoną tematykę. Dla przykładu, w walkę z przestępczością zorganizowaną zaangażowanych jest kilka instytucji, m.in. Centralne Biuro Śledcze Policji, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowa Administracja Skarbowa czy Straż Graniczna. Tak szeroka rozpiętość instytucjonalna wobec zwalczania jednego zjawiska rodzić może chaos organizacyjny i kompetencyjny. Działania zatem powinny być odpowiednio ukierunkowane i sformalizowane.

Istotnym problemem jest również „ciemna liczba” przestępstw. Jej rozmiar jest bowiem nieznanym i niemożliwym do określenia z uwagi na to, że pokrzywdzony(-a) nie decyduje się na zgłaszanie faktu popełnienia przestępstwa. Przyczyny tego stanu rzeczy są różnorodne, niemniej jednak wpływają na dokładne określenie rozmiarów „ciemnej liczby” przestępstw.

Ważnym wyzwaniem polityki kryminalnej jest również odpowiednie dostosowanie sposobu zapobiegania konkretnym rodzajom przestępczości. Istnieją bowiem strategie, które w dychotomicznym ujęciu podejmują zagadnienia rozwiązywania problemu przestępstw. Jedne nich, tj. strategie konstruktywne, są nierepresyjne, promujące zachowania pożądane w społeczeństwie. Drugie zaś, strategie destruktywne, mają charakter represyjny, następczy i reaktywny³³. Nie sposób jednak jednoznacznie uznać zasadność i wyższość jednej strategii nad drugą. Należy więc wykorzystywać wszystkie dostępne za ich sprawą środki, dążąc do efektywnego niwelowania zjawiska przestępczości różnego rodzaju.

Reasumując, warto zaznaczyć, że zagadnienie populizmu penalnego stwarza trudności w jednolitym i syntetycznym definiowaniu tego mechanizmu. Często zdarza się, że medialne samo hasło „populizmu penalnego” jest nadużywane – zarówno przez dziennikarzy, jak i przez polityków. I choć stanowi to pewne narzędzie do budowania politycznego kapitału, nie należy zapominać, że wiele zdarzeń, sytuacji czy też propozycji zmian wcześniej ujmowanych przez oponentów jako działania populistyczne po czasie znajdują swoje uza-

³² B. Stańdo-Kawecka, op. cit., s. 24.

³³ W. Filipkowski, *Wybrane zagadnienia profilaktyki kryminologicznej*, [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska (red.), op. cit., s. 300–301.

sadnienie i zgodę wcześniejszych krytyków. Tak działo się chociażby w przypadku debaty na temat mechanizmu konfiskaty samochodów wobec kierowców pojazdów za jazdę pod wpływem alkoholu. Niegdyś środek ten był przedmiotem krytyki ze strony opozycji, a dziś te same środowiska polityczne postulują zaostrzenie kar w tej kwestii. I choć niektóre osądy wydają się słuszne i pożądane, nie można zapomnieć o ryzyku zbyt pochopnego interpretowania pewnych propozycji zmian.

Wykaz literatury

- Blachut J., *Kryminologia a polityka kryminalna*, [w:] W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski (red.), *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa profesor Ireny Rzeplińskiej*, INP PAN, Warszawa 2019.
- Blachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2001.
- Centralne Biuro Śledcze Policji, *Raporty z działalności*, <https://cbasp.policja.pl/cbsp/dopobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>.
- Chlebowicz P., *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.
- Doroszewska K., *Punitwność a populizm penalny – rola emocji w procesie legislacyjnym*, „Eryda” 2016, nr 2.
- Filipkowski W., *Wybrane zagadnienia profilaktyki kryminologicznej*, [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska (red.), *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki*, [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska (red.), *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Źródła informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie*, Warszawa 2023, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_068_23.PDF.
- Galczyńska M., *Premier za przywróceniem kary śmierci. Adwokat: to słowa bezkrytyczne, typowy populizm penalny*, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/premier-za-przywroceniem-kary-smierci-adwokat-wskazuje-na-glowne-zagrozenie/q5pc8vw>.
- Hernacka-Janikowska A., *Przestępstwa z nienawiści. Aspekty prawnokarne i politologiczne*, [w:] M. Mrówczyński, T. Knepek (red.), *Prawo publiczne wobec aktualnych problemów społecznych i gospodarczych*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2020.
- Hernacka-Janikowska A., *Przestępczość zorganizowana a państwo. Wzajemne relacje i uwarunkowania*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2021.
- Jałoszewski M., *Bodnar zapowiada zaostrzenie kar dla bandytów i piratów drogowych. Będzie zabójstwo drogowe?*, <https://loko.press/bodnar-zapowiada-zaostrzenie-kar-dla-bandytow-i-piratow-drogowych-bedzie-zabojstwo-drogowe>.
- Jaroch W., *Polityka karna – strategia punitwna czy liberalna*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 1.

- Jasiński J., *Punitive systemy karne. Rozważania nad zakresem, formami i intensywnością penalizacji*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35.
- Kamińska E., *Przekaz mediów a populizm penalny i jego znaczenie społeczne (na przykładzie sprawy „polskiego” Fritzla)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2014, t. 57, nr 1.
- „Kończy się raj dla pedofilów”. Powstanie rejestr sprawców przestępstw, <https://www.tvp.info/24687125/konczy-sie-raj-dla-pedofilow-powstanie-rejestr-sprawcow-przestepstw>.
- Niepokojące statystyki: rośnie przestępczość gospodarcza, <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1496882,niepokojace-statystyki-rosnie-przestepczosc-gospodarcza.html>.
- Nyzio A., *Populizm penalny w Polsce w latach 2007–2015 z perspektywy socjotechniki władzy*, „Politeja” 2022, nr 1(76).
- Ojczyk J., *To nie prawo jest winne. Zabójstwo drogowe nie zmniejszy liczby tragicznych wypadków*, <https://businessinsider.com.pl/prawo/zabojstwo-drogowe-nie-zmniejszy-liczby-tragicznych-wypadkow-winny-jest-system/9nb1w6z>.
- Pikulski S., *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6.
- Państwowa Agencja Prasowa, *Śmiertelne pobicie w Zamościu. Sąd przedłużył areszt wobec podejrzanego o zabójstwo 16-letniego Eryka*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1576322%2Csmiertelne-pobicie-w-zamosciu-sad-przedluzyl-areszt-wobec-podejrzanego-o>.
- Prokuratura ujawnia: 8-letni Kamil został skatowany, bo zrzucił telefon ojczyma, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art38453741-prokuratura-ujawnia-8-letni-kamil-zostal-skatowany-bo-zrzucil-telefon-ojczyma>.
- Stanicka D., *Bajdurzenie o karze śmierci i Funduszu Sprawiedliwości nie ochroni dzieci przed przemocą*, <https://loko.press/bajdurzenie-o-karze-smierci-nie-ochroni-dzieci>.
- Stańdo-Kawecka B., *Polityka karna i penitencjarna. Między punitywizmem i menedżeryzmem*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Szafrańska M., *Populizm penalny a media*, Wyd. UJ, Kraków 2015.
- Szafrańska M., „Kończy się raj dla pedofilów!”: populizm penalny na przykładzie ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, [w:] J. Wiśniewski (red.), *Populizm penalny*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2017.
- Ustawa Kamilka – standardy ochrony małoletnich, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ustawa-kamilka-standardy-ochrony-maloletnich>.
- Woźniakowska-Fajst D., *Media a przestępczość*, [w:] M. Chojnowski (red.), *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wyd. Akademickie „Sedno”, Warszawa 2013.
- „Zero tolerancji dla pijanych bydlaków”. Partie polityczne chcą zmian w prawie. Każda po swojemu, <https://tvn24.pl/polska/zero-tolerancji-dla-pijanych-bydlakow-partie-chca-zmian-w-prawie-kazda-po-swojemu-ra383970-3346266>.

Summary

Changes in substantive criminal law as a consequence of serious crimes exposed in the media: legislative rationalism or penal populism?

Keywords: criminal law, crime, punitivism, penal populism, media.

The Author aims to show how the media presentation of serious crimes influences the formation of legislative and criminal policy towards criminal perpetrators. The background of this deterministic approach is the presentation of the concept of punitive and liberal criminal policy strategy. The author also presents empirical references to the phenomenon of penal populism, which is one of the key elements shaping the direction of criminal policy. The article contributes to a deeper analysis of the complexity of the mechanisms that influence the consolidation of appropriate criminal legal solutions.

